

LEPI ČEVELJC (*Cypripedium calceolus* L.)

Lepi čeveljc (*Cypripedium calceolus* L.) spada v družino kukavičevke (Orchidaceae), kamor tudi uvrščamo tropske orhideje najbolj nenavadnih oblik in barv. Vendar tudi pri nas na travnikih in po gozdovih raste kar nekaj predstavnikov te družine. Za Slovenijo je do sedaj znanih 76 vrst in podvrst orhidej (Ravnik 2002). Lepi čeveljc je naša največja orhideja, ki je že vzbudila fantazijo antičnih botanikov, poimenovali so ga Venerin čveljček (cypris = Venera, pedilon = čveljc). Med slovenskimi ljudskimi izrazi zasledimo tudi ime Marijini šolnčki. (Praprotnik 2000)

Slika 1: Lepi čeveljc uspeva v svetlih gozdovih in na robovih gozdov v montanskem pasu na zračnih tleh na karbonatni podlagi.

Znanstvena klasifikacija:

Kraljestvo: Plantae (rastline)
Deblo: Magnoliophyta (kritosemenke)
Razred: Liliopsida (enokaličnice)
Red: Asparagales (beluševci)
Družina: Orchidaceae (kukavičevke)
Poddružina: Cypripedioideae
Rod: *Cypripedium*
Vrsta: ***C. calceolus***

MORFOLOGIJA IN EKOLOGIJA VRSTE (Jogan 2004)

Slika 2: Lepi čeveljc (*Cypripedium calceolus* L.) (Vir:<http://www.zum.de/stueber/lindman/419.jpg>)

Lepi čeveljc je 20 – 60 (80) cm visoka zelnata trajnica s podzemno vodoravno koreniko, iz katere navadno požene eno samo steblo (redko več), ki ima pri dnu nekaj luskolistov, nad njimi pa 2 – 4 normalne stebelne liste, ki so spiralasto nameščeni, jajčasti do jajčasto suličasti, koničasti, z dnom razločno objemajo steblo in prehajajo v neizravno nožnico. Steblo je gosto kratko dlakavo. Listi so poševno štrleči, ploski do nekoliko žličasto upognjeni, 10 – 20 cm dolgi in približno pol toliko široki, vrh zgornjega stebelnega lista dosega socvetje. Neredko so razviti le vegetativni nadzemni poganjki brez cvetov. Socvetje ima 1 – 2 cvetova nameščena na kratkem peclju v zalistju zelenim listom podobnih, le nekoliko manjših podpornih listov, ki razločno presegajo podraslo plodnico.

Cvetovi so pri lepem čaveljcu največji med evropskimi orhidejami, z vsaj 3,5 cm dolgimi posameznimi cvetnimi listi, medena ustna je živo rumena, razločno vrečasto oblikovana, preostali listi cvetnega odevala pa so rdečerjavi, suličasti, zelo postopno zoženi v dolgo konico; spodnja dva od zunanjih treh sta medsebojno zrasla pod medeno ustno.

Stranska dva cvetna lista notranjega kroga sta podobno obarvana, ozkosuličasta, 4 – 6 cm dolga in pogosto spiralasto presukana okoli vzdolžne osi.

Medena ustna je 3 – 4 cm dolga, »copatasta«, z okoli 2 x 1 cm velikim ustjem, živorumena, z rdečeoranžnimi pikami pri dnu. Plodnica je podrasla, gosto kratko dlakava, med cvetenjem okoli 1 cm dolga, zaradi resupinacije zasukana.

Ginostemij je le pri tej naši vrsti z dvema prašnikoma, pelod pa je združen v nerazločne polinije. Plod je glavica, ki se odpira z vzdolžnimi režami, nameščena je na 10 – 20 mm dolgem peclju in 40 – 55 mm dolga, kar je največ med našimi orhidejami.

Cveti od konca maja do konca junija (začetek julija), plodovi dozoriijo kake 4 mesece po opraitvi, vsebujejo veliko število drobnih semen, ki se širijo z vetrom. Opazovanja v srednji Evropi so pokazala, da se plodovi razvijejo pri približno 1/3 cvetov.

Opraševalci so **samice kožokrilcev (predvsem peščene čebele *Andrena spp.*)**, medena ustna deluje kot cvetna past, ki omogoča žuželki izhod le po dveh poteh mimo prašnika in brazde. Oprašitev je izključno alogamna (tujeprašna).

Življenjska doba posamezne rastline je tudi preko 20 let, prvih nekaj (6 – 10) let pa živi mikotrofno na račun simbiotskih gliv.

Slika 3: Medena ustna je živo rumena, vrečasto oblikovana, preostali listi cvetnega odevala pa so rdeče rjavi.

Slika 4, 5: Medena ustna je »copatasta« z rdečeoranžnimi pikami pri dnu.

Lepi čoveljc uspeva v svetlih gozdovih in na robovih gozdov v (kolinskem) montanskem pasu na zračnih tleh na karbonatni podlagi. Ustrezajo mu zmerno suha polsenčna rastišča. Na bolj senčnih rastiščih uspeva tudi na svežih, s hranili bogatih tleh, sončna rastišča pa so bolj pusta in suha.

V Sloveniji uspeva največkrat v bukovih in mešanih (bukev, jelka, smreka, macesen) gozdovih v submontanskem, montanskem in altimontanskem pasu (npr. v sestojih asociacij *Ostryo-Fagetum*, *AruncoFagetum*, *Rhododendro hirsutiFagetum*, *Anemono trifoliaeFagetum*, *Rannunculo platanifoliiFagetum*) ter v smrekovju (*Adenostylo glabrae-Piceetum*) in med ruševjem (*RhodothamnoPinetum mugo*) v subalpinskem pasu. Tla so navadno plitva (rendzina), suha do sveža.

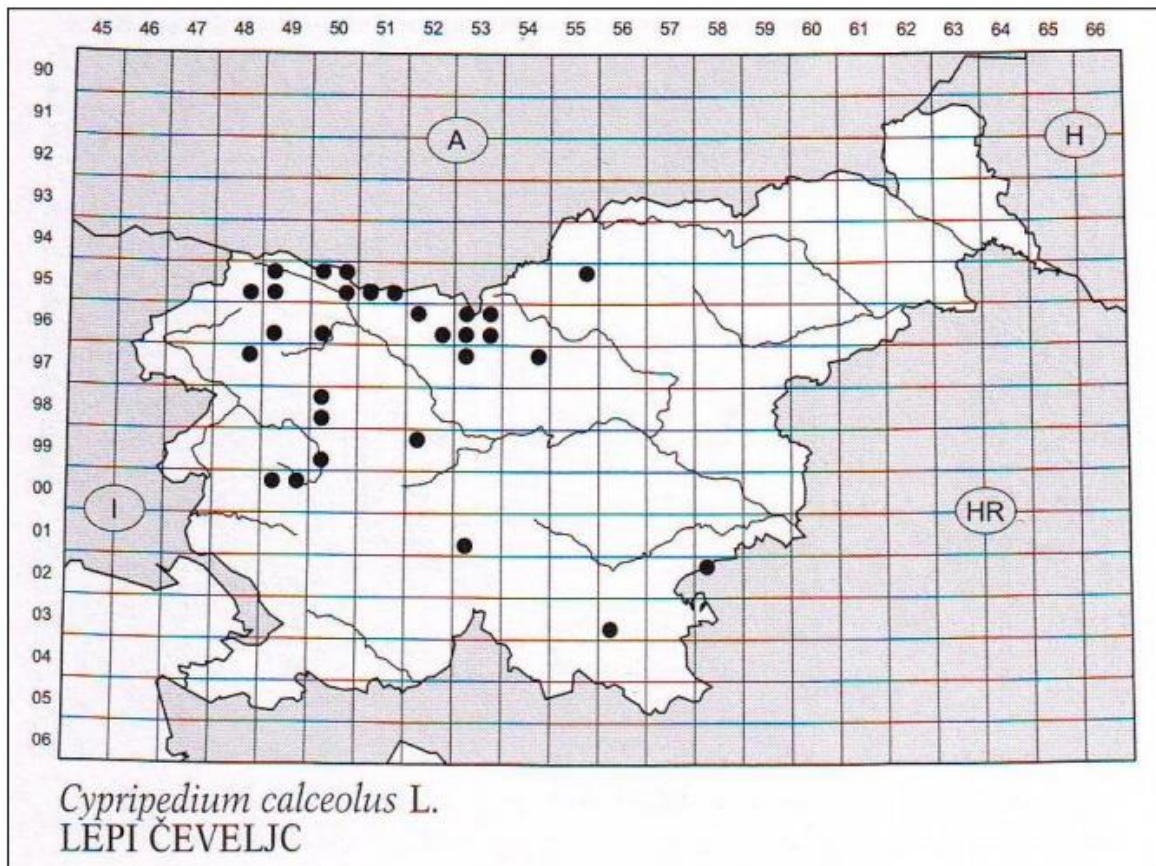
Uvrščamo ga med značilne vrste bukovih gozdov (red *Fagetalia sylvaticae*), razmeroma pogosto se pojavlja tudi v subalpinskem ruševju.

RAZŠIRJENOST VRSTE (AREAL)

Lepi čoveljc sodi v evrazijski florni element. Strnjeno območje razširjenosti sega od Alp proti vzhodu do srednje Azije, zelo redka pa je vrsta ali v celoti manjka v oceanskem delu zahodne Evrope in v sredozemskih predelih.

V Sloveniji je v glavnem alpska vrsta s posameznimi raztresenimi nahajališči v višjih predelih izven Alp. Populacije zunaj tega območja so majhne, njihovo uspevanje v recentnem času tudi večinoma ni bilo potrjeno.

Sistematično iskanje na Gorjancih pred nekaj leti je odkrilo le eno nahajališče z nekaj primerki, populacija v Polhograjskem hribovju je bila zadnjič opažena pred več kot 20 leti, pojavljanje vrste pri Trzinu bi utegnilo biti drugotno. (Jogan 2004)

Slika 6: Razširjenost lepega čoveljca v Sloveniji (Jogan in sodelavci 2001)

NARAVOVARSTVENI STATUS

Lepi čoveljc ali lepi ceptec (*Cypripedium calceolus*) je bil že leta 1922 med prvimi zavarovanimi ogroženimi rastlinskimi vrstami na območju Slovenije. Zavarovan je bil z Zakonom o varstvu redkih ali za Slovenijo značilnih in za znanstvo pomembnih živali in rastlin in o varstvu špilj. Ta zakon izvira iz zahtev Spomenice (1920) po zavarovanju ogroženih rastlinskih in živalskih vrst. (Peterlin 1975).

СЛУЖБЕНЕ НОВИНЕ

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

25. октобра, Среда, у Београду

Година IV. — 1922. — Број 236.

„СЛУЖБЕНЕ НОВИНЕ“ излазе сваког дана, осим недеље и правничких дана. — Годишња је претплата: за Краљевину 200 динара, а полугодишња 100 динара. За иностранство: 220 франака годишње, а за пола године 110 франака. Претплата се плаћа унапред најмање на пола године. За иностранство—примају претплату и све поште. — За службене и приватне огласе плаћа се по утврђеној тарифи. Претплата, огласи и новац шаљу се непосредно благајници државне Штампарије. Рукописи шаљу се Уредништву „Службених Новина“. Они се не враћају. Примати неплаћена писма не примају се. — Уредништво и експедиција „Службених Новина“ налази се у Државној Штампарији. Поп Лукина ул. бр. 14. — Поједини бројеви продају се по 0-50 динара од табакха.

Телефон Управника 1204.

Телефон Уредништва 1255.

Телефон Штампарије 45

MI ALEKSANDAR I

по милости Божијој и вољи Народног
КРАЉА СРБОВ, ХРВАТОВ И СЛОВЕНЦА

Проглашаво и објавијаво свем и свакоме, да је Законодавни Одбор Народног Скупштина Краљевине Србов, Хрватов и Словенцев, на подлици 129. Устава, на својој XIII. редовној сјеци, држаној дано 24. новембра 1921. г. у Београду рећи и да смо Ми потрдили и потврдијаво: да се уредила дејелне владе за Словенију о варству редких али за Словенију типичних и за знанство помембних живали и растлин и о варству шпилја на подручју покрајинске управе за Словенију. Урадни лист лист. 25. се знамо троше Министрство за Гошде и Ресорике лист. 16. „Службене Новине“ лист. 195/21. значи и да се гласи:

ZAKON

О ВАРСТВУ РЕДКИХ АЛИ ЗА СЛОВЕНИЈУ ТИПИЧНИХ И ЗА
ЗНАНСТВО ПОМЕМБНИХ ЖИВАЛИ И РАСТЛИН И О ВАРСТВУ
ШПИЛЈА НА ПОДРУЧЈУ ПОКРАЈИНСКЕ УПРАВЕ ЗА СЛОВЕНИЈУ

- 1) кобутник али румени свишт (*Gentiana lutea* L. et var. *symphandra* Mrb.);
- 2) Frühlichov seodre ali Frühlichov свишт (*Gentiana Frühlichii* Hladn.);
- 3) паноски свишт (*Gentiana pannonica*);
- 4) клузјев свишт (*Gentiana Clusii*);
- 5) Sternbergov klinček (*Dianthus Sternbergii*);
- 6) strupena zlatica (*Ranunculus Thora*);
- 7) murka ali zamorček (*Nigritella nigra* L. in *Nigritella rubra* Trent.);
- 8) Lepi čoveljc ili lepi coptec (*Cyripedium calceolus* L.);
- 9) Blagajev volčin (*Daphne Blagajana* Freyer);
- 10) masca volčin (*Daphne mezereum* L.);
- 11) progasti volčin (*Daphne striata* Tratt.);
- 12) Lovorolistni volčin ale volčji koren (*Daphne laureola* L.);
- 13) planinska možina (*Eryngium alpinum* L.);
- 14) kranjski jeglič (*Primula carniolica* Jacq.);

Slika 7: Faksimile Zakon o varstvu redkih ali za Sloveniju tipičnih in za znanstvo pomembnih živali in rastlin in o varstvu špilj na području pokrajinske uprave za Sloveniju (1922) (Vir: Skoberne 2006).

Da bi širšo javnost seznanili z zavarovanimi rastlinami, med katerimi je tudi lepi čoveljc ali Marijini čoveljci, je odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov Muzejskega društva v Ljubljani leta 1922 izdal lepak z imeni najbolj ogroženih rastlinskih vrst, katerega osnutek je izdelal ing. gozdarstva Anton Šivic (Piskernik 1963- 1964).

Slika 8: Letak z imeni najbolj ogroženih rastlinskih vrst, ki ga je leta 1922 izdal odsek za varstvo narave pri Muzejskem društvu Slovenije (Piskernik 1963-1964) .

Danes je lepi čveljc (*Cypripedium calceolus* L.) kot ranljiva (V) vrsta uvrščen v rdeči seznam praprotnic in semenk (Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Uradni list RS, št. 82/24.9.2002/str.8893-8910). Spada tudi med zavarovane rastline, ki so domorodne na območju Republike Slovenije (Uredba o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah. Uradni list RS, št. 46/30.4.2004/str.5933-5940). Z Direktivo o habitatih (Direktiva sveta 92/43/EGS z dne 21. maja 1992 o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst. Uradni list Evropske unije 15/Zv.2/ str. 102-145/22.7.1992) je uvrščen v Prilogo II, Živalske in rastlinske vrste v interesu skupnosti, za ohranjanje katerih je treba določiti posebna ohranitvena območja (SAC).

GROŽNJE LPEMU ČEVELJCU (*CYPRIPEDIUM CALCEOLUS*)

Lepi čveljc v splošnem ogroža njegova atraktivnost, s katero je seveda povezano množično obiskovanje nahajališč in gotovo tudi nabiranje. Zavedi o ogroženosti te vrste je verjetno pri laikih že dovolj visoka, vendar pa se je ob redkem srečanju z njo gotovo težko upreti vabljivemu razkošnemu cvetu. To pa pri razmeroma majhnih populacijah gotovo ni zanemarljivi vpliv. Gotovo ima negativni vpliv nanj tudi pretiran vnos dušika v okolje, ki je zazanaven tudi daleč od kmetijskih površin in urbanih središč.

Prav tako nekatera rastišča ogroža naravna sukcesija, zaradi katere prihaja do vse večje zasenčenosti, ki za razvoj vrste ni ugodna. Najverjetneje pa posamezne populacije prizadeva tudi vse manjša razdrobljenost habitatov v Sloveniji, povezana z opuščanjem mozaične rabe krajine. Nadaljnji faktorji, ki škodujejo populacijam lepega čveljca, so gotovo še pogoždovanje in spremembe v gospodarjenju z gozdovi. (Jogan 2004)

Gradivo je povzeto po poročilu: LEPI ČEVELJC (*Cypripedium calceolus* L.) Kartiranje rastišč lepega čveljca (*Cypripedium calceolus* L.) ter ukrepi za njihovo ohranitev na območju smučarskega kompleksa Zelenica. Poročilo je pripravila Andreja Slameršek, Zavod RS za varstvo narave PC Planina 3, 4000 Kranj
http://www.karavanke.eu/resources/files/pdf/Porocila_studije_strategije/Porocilo_Lepi_čveljc_1.pdf